

PRZEMYSŁAW KUBISIAK

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
ORCID: 0000-0002-6423-2033

Czy Macheront jest miejscem męczeńskiej śmierci Jana Chrzciciela? Historia, archeologia miejsca i teologia

DOI: doi.org/10.26142/stgd-2021-004

Streszczenie: Jan Chrzciciel jest ważną postacią Nowego Testamentu. Zapowiadając przyjście Syna Bożego staje się niczym starotestamentowy prorok, który głosząc orędzie Boże stanowi pomost między Stwórcą a człowiekiem. Choć losy kuzyna samego Chrystusa kończą się tragicznie, to jednak jego praca na rzecz Królestwa Bożego zdaje się nieoceniona. Obmycie wodą Janowego chrztu jest zapowiedzią Chrystusowego chrztu Duchem Świętym. Niestety z politycznego punktu widzenia działanie i prorocтво św. Jana przysparzają mu wroga w postaci tetrarchy Heroda Antypasa, który mając za nic życie proroka, spełnia zachciankę Herodiady odbierając Janowi możliwość godziwej obrony oraz skazując go na śmierć.

Artykuł ma na celu przybliżenie domniemanego miejsca męczeńskiej śmierci Jana Chrzciciela, jakim była twierdza Macheront, należąca niegdyś do terytorium biblijnej Perei, obecnie zaś leżąca w granicach Królestwa Jordanii.

Słowa kluczowe: Macheront, Jan Chrzciciel, Herod Antypas, historia, archeologia

Is Machaeront the Site of the Execution of John the Baptist? History and Archaeology of the Site

Abstract: St John the Baptist is an important figure in the New Testament. By announcing the coming of the Son of God, he becomes like an Old Testament prophet who, by proclaiming God's message, is a bridge between the Creator and man. Although the fate of Christ's own cousin ends tragically, his contribution to the Kingdom of God seems inestimable. The water of John's baptism becomes a foreshadowing of Christ's baptism with the Holy Spirit. Unfortunately, from a political point of view, St John's action and

prophecy create an enemy for him in the shape of the tetrarch Herod Antipas, who, caring not at all for the life of the prophet, chooses to fulfil the wish of Herodias, denying John the chance of a proper defence and condemning his to death.

The aim of this article is to introduce the alleged site of the martyrdom of St. John the Baptist, which was the fortress of Macheront, once part of the territory of biblical Perea, but now lying within the Kingdom of Jordan. From both a biblical and a historical-archaeological point of view, the identification of Macheront as the site of St John's death has many supporters and no fewer opponents.

Keywords: Machaerus, John the Baptist, Herod Antipas, history, archeology

Wprowadzenie

Jan Chrzciciel jest ważną postacią Nowego Testamentu. Zapowiadając przyjsie Syna Bożego staje się niczym starotestamentowy prorok, który głosząc orędzie Boże stanowi pomost między Stwórcą a człowiekiem. Choć losy kuzyna samego Chrystusa kończą się tragicznie, to jednak jego praca na rzecz Królestwa Bożego zdaje się nieoceniona. Obmycie wodą Janowego chrztu jest zapowiedzią Chrystusowego chrztu Duchem Świętym. Niestety z politycznego punktu widzenia działanie i prorocstwo św. Jana przysparzają mu wroga w postaci tetrarchy Heroda Antypasa, który mając za nic życie proroka, spełnia zachciankę Herodiady odbierając Janowi możliwość godziwej obrony oraz skazując go na śmierć.

Artykuł ma na celu przybliżenie domniemanego miejsca męczeńskiej śmierci Jana Chrzciciela, jakim była twierdza Macheront, należąca niegdyś do terytorium biblijnej Perei, obecnie zaś leżąca w granicach Królestwa Jordanii. Zarówno z biblijnego jak i historyczno-archeologicznego punktu widzenia, utożsamienie jej z miejscem śmierci Jana Chrzciciela ma wielu zwolenników jak i nie mniej przeciwników. Wśród prekursorów i zwolenników tego rozwiązania trzeba wskazać na franciszkanów ze Studium Biblicum Franciscanum w Jerozolimie, szczególnie na o. Corbo i o. Piccirillo¹. Poza tym ogromne zasługi przy odkryciu ruin twierdzy oraz badaniu i weryfikacji tekstu biblijnego z odnalezioną na wykopaliskach rzeczywistością położył węgierski archeolog oraz profesor Wydziału Nauk

¹ Wśród cennych monografii o. Corbo trzeba wymienić *La fortezza di Macheronte. Rapporto preliminare della prima campagna di scavo: 8 settembre – 28 ottobre 1978*, „Liber Annus” 29 (1878), s. 49-57, oraz wspólną pracę z S. Laffredem, *Nuove scoperte alla fortezza di Macheronte. Rapporto preliminare alla quarta campagna di scavo: 7 settembre – 10 ottobre 1981*, „Liber Annus” 31 (1981), s. 257-264. Jeśli zaś chodzi o monografię o. Piccirillo, to w temacie Macherontu ceną pozycją jest *The Mosaics of Jordan*, Amman 1993.

Biblijnych i Archeologii Uniwersytetu Papieskiego w Jerozolimie, Gyözö Vörös². Przełomowe odkrycia i praca naukowa Vörösa pozwoliły odnaleźć niszę tronową, z której prawdopodobnie padło polecenie ścięcia Jana Chrzciciela, królewską salę, w której odbywał się urodzinowy bankiet Heroda Antypasa i gdzie tańczyła Salome oraz cysternę, w której mógł być więziony prorok. Jeśli chodzi o polską literaturę, to Macheront wydaje się być nieco pomijany, więc tym bardziej niniejszy artykuł może stanowić swego rodzaju *resume* dotychczasowej wiedzy oraz przedstawić wiele nowych i świeżych informacji, których wraz z postępem wykopalisk ciągle przybywa.

1. Terminologia

Oryginalna nazwa twierdzy to *Machaerus* (arab. *Jebel al-Misznaqa* lub *Qalaat al-Misznaqa*). W polskiej literaturze naprzemiennie stosuje się nazwy Macheiront³, Michwar/Mukawer⁴ lub Macheront⁵. W polskiej literaturze dość powszechnie przyjętą się termin Macheront, dlatego w tym artykule również pozostaną przy tej formie.

Macheront pochodzi od greckiego terminu μάχαιρα co oznacza „miecz”. Dość blisko spokrewniony jest również z czasownikiem μάχομαι oznaczającym „walczyć”, czy też „bić się”. Macheront wzniesiono po raz pierwszy w czasach arcykapłana i króla Janneusza, który używał greki, co poświadczają pochodzące z jego czasów monety, oraz nazwa twierdzy. W obu przypadkach można zgodnie stwierdzić, że terminy te oddają w pełni przeznaczenie obiektu, który miał służyć jako twierdza obronna. Jeśli chodzi o hebrajski odpowiednik, to niektórzy błędnie utożsamiają Macherus z מכור, który najpewniej związany jest כור, co oznacza „piec” jako narzędzie do wypalania metalu nie zaś jako wyposażenie kuchenne.

Macheront położony jest ok. 110 m ponad poziomem Morza Martwego i około 24 km na południowy wschód od ujścia Jordanu w pobliżu ciepłych źródeł Kalliroe. Twierdza usytuowana jest na szczycie pustynnego wzgórza pomiędzy rzekami Wadi Zarka Ma'in na północy oraz Heidan na południu. Leży po wschodniej stronie –

² Poza wieloma artykułami dotyczącymi twierdzy Macheront G. Vörös jest też autorem trzytomowej monografii poświęconej twierdzy w Jordanii. W tym artykule wykorzystano pierwszą część obszernego opracowania pt. *Machaerus I. History, Archeology and Architecture of the Fortified Herodian Royal Palace and City Overlooking the Dead Sea in Transjordan. Final Report of the Excavations and Surveys 1807-2021*, Milano 2013.

³ Nazwy tej używa abp Stanisław Gądecki w swojej dwutomowej monografii *Archeologia Biblijna*, Gniezno 1994.

⁴ Zob. P. Stojanowicz, *Herod Wielki - wielki budowniczy*, Wrocław 2008, s. 35.

⁵ Polskie tłumaczenie *Wojny Żydowskiej* Józefa Flawiusza stosuje nazwę Macheront.

ok. 8 km – od Morza Martwego na terenie Królestwa Jordanii (biblijnego Moabu)⁶ niemal w linii prostej z Hebronem⁷. Szczególne znaczenie takiej lokalizacji nadawała przebiegająca w okolicy trasa, która prowadziła z Arabii do Damaszku⁸.

Na kartach Pismo Świętego brak jest informacji na temat fortu Macheront, jednak przypuszcza się, że ziemia czy też kraina o podobnie brzmiącej nazwie pojawia się w Targumie Pseudo Jonatana do Księgi Liczb⁹. Aramejski przekład zastępuje słynne *Jezer* (hebr. יַעֲזָר) terminem *Mikvar* (aram. מִקְוֵוּר), co zdaniem Stojanowicza może być odwołaniem do Macherontu¹⁰.

2. Historia

Twierdza Macheront pojawia się na kartach historii w 90 r. przed Chr. za sprawą dynastii Hasmonejskiej a dokładnie Aleksandra Hasmoneusza Janneusza, króla Judei i arcykapłana. Po śmierci monarchy, królowa Salome - wdowa po Aleksandrze urządziła w zamku skarbiec, który funkcjonował w Macherontie przez 10 lat (76 - 67 przed Chr.). Zabudowania hasmonejskie nie przetrwały długo, bowiem już w 57 r. przed Chr. rzymski generał Aulus Gabinius – namiestnik prowincji syryjskiej – zniszczył Macheront po raz pierwszy. Aristobul II – ówczesny król Judei i zarazem arcykapłan w latach 66-63 przed Chr. – wzmocnił zrujnowane mury twierdzy chcąc w ten sposób znaleźć schronienie dla 1000 żołnierzy, którzy pozostawali do jego dyspozycji. Dwa dni po zakończonych pracach Rzymianie ponownie zniszczyli Macheront. Od 57 r. przed Chr. twierdza hasmonejska pozostawała w ruinie. Zmieniło się to ok. 30 r. przed Chr., kiedy król Herod Wielki (+ 4 przed Chr.) wznosił na wzgórzu miasto, otaczając je murami obronnymi i wieżami. Poza tym zlecił wykopanie kilku cystern zaopatrując mieszkańców w dostęp do wody. W tym miejscu warto zauważyć, że podczas prac wykopaliskowych prowadzonych na terenie kompleksu Macheront w 1968 r. E.J. Vardaman odkopał mykwę znajdująca się poza murami i stanowiącą element wspaniale zachowanej łaźni królewskiej. Znaleździło wzbudziło sensację, gdy okazało się, że dostępu do łaźni broniły oryginalne drewniane drzwi, zaś sklepienie pokrywał segmentowy dach w niemal nienaruszonym stanie. Badania wykazały, że mykwa nie pełniła funkcji higienicznych, lecz miała jedynie przeznaczenie rytualne¹¹.

⁶ Zob. G. Lankester Harding, *The Antiquities of Jordan*, Guildford and London 1959, s. 106-108.

⁷ Zob. A. Linsenbarth (red.) *Atlas biblijny*, Warszawa-Pelplin 2018, s. 112.

⁸ Zob. J. Klinkowski, *Herod Wielki i jego epoka*, Wrocław 2007, s. 75.

⁹ Lb 32, 1.3.35.

¹⁰ Zob. P. Stojanowicz, *Herod Wieki - wielki budowniczy*, Wrocław 2008, s. 39.

¹¹ Prace wykopaliskowe kontynuowali franciszkanie ze Studium Biblicum Franciscanum pod wodzą słynnego o. Virgilio Corbo. W 1979 r. udało się odkryć pokrytą mozaikami posadzkę w miejscu, gdzie zażywano ciepłych kąpiel (tepidarium) oraz połączone z nią pomieszczenie, gdzie odkryto

W miejscu ruin cytadeli hasmonejskiej Herod wznosił królewski pałac, do którego prowadziła droga przez miasto¹². O pracach podjętych przez Heroda Wielkiego dość obszernie wspomina historyk Józef Flawiusz. W swojej *Wojnie żydowskiej* opisuje, że obwarowana przestrzeń fortecy obejmowała również wielki pałac skupiający w sobie obszerne komnaty i pomieszczenia gospodarcze. Nadto, chcąc jakby rywalizować z naturalnym ukształtowaniem tego miejsca, starał się przewyższyć siły natury dodatkowymi sztucznymi umocnieniami. Macheront został bogato uzbrojony w pociski i maszyny wojskowe, co miało sprawić, że mieszkańcy wzgórza będą w stanie śmiało stawić czoła czyhającym niebezpieczeństwom¹³.

Basen Morza Martwego obfitował w twierdze wojskowe, które wznosząc się na szczytach pobliskich gór stanowiły groźne i trudne do zdobycia fortece. Najśłynniejszą z nich jest położona na wschodnim skraju Pustyni Judzkiej na terenie historycznej Idumei - Masada¹⁴. Twierdzę tę - podobnie jak Macheront - wzniesli władcy hasmonejscy. Herod Wielki upodobał sobie kompleks uciekając przed Partami. Od tego momentu postanowił rozbudować i wzmocnić fortecę czyniąc z niej twierdzę nie do zdobycia. Kolejną ważną lokalizacją wliczaną do grupy twierdz Heroda jest oddalony zaledwie 11 km od Jerozolimy Herodion (hebr. הרודיון, arab. *Jebel Fureidis*). Leży na terenie Judei – nieco bardziej na północ niż Macheront, na wzgórzu w okolicach Betlejem. Do wspomnianej wyżej grupy zaliczamy również ufortyfikowaną wówczas Jerozolimę oraz biblijne Jerycho (hebr. יריחו) na pograniczu Judei i Perei¹⁵. Wśród w/w obiektów położenie Macherontu jest szczególne, bowiem w pogodne dni ze wzgórza, na którym mieści się twierdza, widać zarówno Masadę, Jerozolimę ze wzgórzem świątynnym i Jerycho. Można również podziwiać Morze Martwe oraz dolinę Jordanu. Według Pliniusza Starszego (+ 79 po Chr.) Macheront był drugim po Jerozolimie najlepiej ufortyfikowanym obiektem w Izraelu i bardziej znaczącym niż Masada czy Herodion¹⁶. Ze względu na to, że Macheront był jedyną ulokowaną na wschodnim brzegu Morza Martwego twierdzą, zapewne jako pierwszy musiał stawić opór nacierającemu ze wschodu wrogowi oraz ostrzegał zachodnie forty o zbliżającym się niebezpieczeństwie. Przebiegająca od południowego wschodu granica z Nabateą stanowiła punkt zapalny w czasach Heroda Wielkiego a potem jego syna Heroda Antypasa. Zatem żydowska Perea na wschodnim brzegu Morza

basen (frigidarium), Por. G. Vörös, *Machaerus: A Place-Fortress with Multiple Mkva'ot*, „Biblical Archeology Review” 43/4 (2017), s. 30-39, 60.

¹² Por. G. Vörös, *Machaerus Through the Ages*, <https://www.biblicalarchaeology.org/issue/machaerus-through-the-ages/> [07.07.2021].

¹³ Zob. J. Flawiusz, *Wojna żydowska*, Warszawa 2016, s. 403.

¹⁴ Hebrajski termin מְצָדָה, czyli *mecuda* został z czasem zlatynizowany do formy *scriptio plena* מְצָדָה, co oznacza *warowne miasto* czy po prostu *twierdzę*.

¹⁵ Zob. A. Linsenbarth (red.), *Atlas biblijny*, Warszawa-Pelplin 2018, s. 254-255.

¹⁶ Por. G. Vörös, *Restoring Herod's Throne Niche at Machaerus*, „Biblical Archeology Review” 46/5 (2020), s. 31-37.

Martwego to kraniec królestwa w pobliżu potencjalnego wroga. Gdyby Nabatejczycy zaatakowali od wschodu, Macheront stałby się pierwszym odpierającym wroga obrońcą. Jednak, gdyby ktoś inny chciał przeprowadzić atak z południa, wówczas Masada powiadomiłaby Macheront o niebezpieczeństwie dając sygnał dymny w ciągu dnia lub rozpalając ogień podczas nocy¹⁷.

Po śmierci Heroda Wielkiego w 4 r. przed Chr. jego syn Herod Antypas odziedziczył po ojcu tereny Galilei oraz Perea. Macheront był jedynym pałacem królewskim, który przeszedł w ręce Antypasa. Historia uczy, że syn Heroda Wielkiego był bezwzględny i despotycznym władcą. Za jego panowania wzmógł się konflikt z Nabatejczykami (pomimo, iż Antypas był zięciem Aretasa IV, nabatejskiego króla Petry w latach 9 przed Chr. – 40 po Chr.). Spośród wszystkich synów Heroda Wielkiego Antypas zdawał się być najzdolniejszy. Dość dobrze radził sobie z zarządzaniem Galileą, która nie była łatwym rejonem. Nie bez powodu Jezus nazywał go lisem (Łk 13,32). Przebiegłość króla dokładnie widać w momencie, gdy aresztowano Chrystusa poza terenem Galilei, zaś Poncjusz Piłat próbował bezskutecznie wciągnąć Heroda w tę sprawę, ten jednak nie dał się przechytrzyć¹⁸. W 36 r. po Chr. władca Petry pokonał wojska tetrarchy niszcząc herodiańską twierdzę Macheront. Polityka Heroda i nienawiść poddanych doprowadziły do tego, że w 39 r. po Chr., po spotkaniu z cesarzem Kaligulą Antypas został skazany na wygnanie, zaś Galilea i Perea przypadła jego bratu Herodowi Agryppie. Po jego śmierci w 44 r. po Chr. Macheront wraz z Perea przeszedł w ręce rzymskich prokuratorów Judei, którzy stacjonowali w Cezarei Nadmorskiej. Ruiny byłej twierdzy Heroda zaczęły pełnić funkcję wojskowego garnizonu dla armii rzymskiej. Dwadzieścia lat później mieszkańcy miasta Macheront odbili cytadelę z rąk Rzymian, potem oddali ją pod opiekę zelotom, którzy schronili się tam w czasie pierwszego powstania żydowskiego przeciwko Rzymowi. W 71 r. po Chr., nastąpił ostateczny upadek twierdzy¹⁹. Józef Flawiusz wspomina, że Lucjusz Bassus (właściwie Lucius Flavius Silva Nonius Bassus) – dowódca słynnego X Legionu Rzymskiego zwanego Frentensis – podbił Herodion, następnie zaś ruszył na Macheront. Gdy dotarł na miejsce, okazało się, że warownia jest – z racji swego położenia – bardzo trudno dostępna. Dowódca postanowił usypać wał od strony wschodniej, który ułatwiał dostęp do twierdzy²⁰. Prace Bassusa nie zostały ukończone. Dowodzący obroną Macherontu

¹⁷ Por. G. Vörös, *Machaerus: Where Salome Danced and John the Baptist was Beheaded*, "Biblical Archeology Review" 38/5 (2012), s. 30-41. 68.

¹⁸ Zob. M. Grant, *Herod Wielki*, Warszawa 2000, s. 244-245.

¹⁹ Por. G. Vörös, *Machaerus: A Place-Fortress with Multiple Mkva'ot*, "Biblical Archeology Review" 43/4 (2017), s. 30-39.

²⁰ W identyczny sposób X Legion Rzymski dowodzony również przez Bassusa zdobył Masadę. Uciążliwa praca usypywania ramp przy wykorzystaniu sił tysięcy żołnierzy i niewolników sprawiła, że 1 maja 73 r. po Chr. Rzymianie dostali się do wnętrza twierdzy zastając martwych 960 obrońców, którzy popełnili zbiorowe samobójstwo, Zob. H. Shanks (red.), *Starożytny Izrael. Od Abrahama do zburzenia świątyni jerozolimskiej przez Rzymian*, Warszawa 2018, s. 423-424.

Eleazar – który jak pisze Flawiusz skutecznie przeszkadzał Rzymianom przy usypywaniu rampy, jak również dawał się im we znaki w walce – przez nieuwagę i lekceważenie wroga został podstępnie schwytany przez rzymskiego żołnierza, Rufusa. Chcąc wykorzystać zakładnika jako kartę przetargową, Bassus *rozkazał rozebrać młodzieńca do naga i stawić na miejsce, w którym go można było doskonale widzieć z miasta, i wychłostać różgami*. Widok katowanego Eleazara przyprawił gapiów o ból i trwożę - Józef dodaje nawet, że całe miasto *uderzyło w płacz i lament*. Rzymski dowódca chciał wykorzystać słabość mieszkańców wymuszając poddanie się w zamian za życie chłopca. Rozpoczął budowę krzyża dla Eleazara, co jeszcze bardziej spotęgowało lament. Wówczas młodzieniec począł błagać swych współbraci, aby nie pozwolili zginąć mu tak haniebną śmiercią. W ostateczności Macheront został oddany Rzymianom, zaś Eleazar oszczędzony. Flawiusz opisuje, że część mieszkańców próbowała uciec z miasta pod osłoną nocy, jednakże przebiegłość i brak litości legionistów spowodowały, że aż 1700 mężów poniosło śmierć, zaś kobiety i dzieci trafiły do niewoli²¹. Zniszczenie Macherontu w 71 r. po Chr., przez X Legion Rzymski jest zarazem końcem starożytnej historii twierdzy, która popadła w zapomnienie na prawie 1900 lat.

3. Archeologia

Pomimo dość obszernych informacji przekazanych przez Józefa Flawiusza na temat twierdzy Macheront trzeba stwierdzić, że po zniszczeniu obiektu w 71 r. po Chr. ślad po nim zaciera się. Chrześcijanie niemal od samego początku utożsamiali fort Heroda z miejscem męczeńskiej śmierci Jana Chrzciciela, jednak razi brak jakichkolwiek dowodów na pielgrzymki czy oddawanie czci temu miejscu. Nie zmienia się to nawet wówczas, gdy cesarz Konstantyn ogłosił wolność wyznaniową na terenie Cesarstwa Rzymskiego wydając w 313 r. po Chr., tzw. edykt mediolański²².

Po raz pierwszy od pamiętnego zniszczenia twierdzy przez X Legion fort ujrział światło dzienne dopiero w styczniu 1807 r. za sprawą Ulricha Seetzena. Odwiedzając Transjordanę udało mu się znaleźć niewielką wioskę Mukawer leżącą w bliskim sąsiedztwie Morza Martwego. Dokonując analizy etymologicznej zgadywał, że zarówno lokalizacja jak i znajdujący się w pobliżu pagórek, na szczycie którego widać ruiny starożytnych zabudowań, odpowiadają lokalizacji słynnej twierdzy Heroda. Jednak dopiero w 1965 r. rodakowi i zarazem następcy Seetzena, Augustowi Strobelowi udało się ustalić na podstawie wieczornych obserwacji

²¹ Zob. J. Flawiusz, *Wojna żydowska*, Warszawa 2016, s. 404-405.

²² Por. G. Vörös, *Machaerus: Excavations and Surveys 2009-2012*, "Shaj" XII (2012), s. 529-542.

przy zachodzącym październikowym słońcu, że 2,2 milowy mur oblężniczy wokół wzniesienia jest fragmentem pozwalającym zidentyfikować znalezisko jako starożytny Macheront. Znajac historię oblężenia Masady oraz sposób działania X Legionu Rzymskiego Strobel uznał, że w epicentrum muszą znajdować się ruiny starożytnej twierdzy Heroda. Publikacja jego odkrycia w 1968 r. przyniosła sukces i potwierdzenie wysuniętej hipotezy. Nie trzeba było długo czekać, bowiem po kilku miesiącach amerykańsko-baptystyczna misja archeologiczna pod kierunkiem Vardamana zaczęła odsłaniać pierwsze mury, mozaiki²³ i zdobione posadzki królewskiego pałacu²⁴.

W latach 1978-1993 prowadzono wykopaliska pod opieką naukowców ze Studium Biblicum Franciscanum w Jerozolimie. W sposób szczególny należy wymienić o. Virgilio Corbo²⁵, który działał w Macherontie w latach 1978-1981, oraz o. Michele'a Piccirillo badającego obiekt w latach 1992-1993. Pierwszy i zarazem najdłuższy sezon wykopalisk pod wodzą o. Corbo niemal natychmiast wyłonił dwie epoki, w których wznoszono twierdzę: hasmonejską (90-57/56 przed Chr.) oraz herodiańską (30 r. przed Chr. - 71 r. po Chr.)²⁶. Udało się również nanieść pierwsze szkice i wyznaczyć granice obiektu. Wśród przełomowych odkryć należy wymienić elementy dekoracyjne pałacu m.in: mozaiki z motywem czarnej fali, kapitele oraz bazy kolumn. Odkrycia o. Corbo potwierdziły autentyczność opisów Józefa Flawiusza dotyczących czasów hasmonejskich oraz pierwszego powstania żydowskiego. Tę drugą kwestię udało się ustalić na podstawie znalezisk w postaci ceramiki i glinianych naczyń pochodzących z 70 r. po Chr.²⁷ Szczególnym osiągnięciem prowadzonych prac było odsłonięcie niszy tronowej, której funkcji i przeznaczenia nie udało się zidentyfikować, dlatego wzniesiono przed nią nowoczesny mur mający odwzorować pierwotny kształt budowli zacierając przy tym jedno z ważniejszych miejsc w kompleksie. Czwarty i ostatni sezon pracy prowadził o. Corbo przy współpracy o. Loffreda oraz wsparciu o. Alliata i o. Kaswaldera. Pod koniec sezonu udało się wyłonić na światło dzienne podwójne *triclinium*, czyli jedno z ważniejszych pomieszczeń w pałacu zazwyczaj przeznaczone na biesiadę.

²³ Odnalezione w Macherusie mozaiki ozdobiono niezwykleymi wzorami. Fale z czarnych kostek na białym tle stanowiły ramę dla tła bogato zdobionego motywami roślinnymi. Tego typu mozaiki – pod względem stylu oraz techniki wykonania – są znane z palestyńskich pałaców Heroda, m.in z Masady, Zob. Y. Yadin, *Masada: Herod's Fortress and the Zealot's Last Stand*, Jerusalem 1966, s. 128.

²⁴ Por. G. Vörös, *Machaerus: A Place-Fortress with Multiple Mkva'ot*, "Biblical Archeology Review" 43/4 (2017), s. 30-39.

²⁵ Wykopaliska o. Corbo trwały przez cztery sezony: pierwszy od 04.09. do 28.10.1978 r., drugi od 03.09. do 20.10. 1979 r., trzeci od 08.09 do 11.10. 1980 r. oraz czwarty od 07.09 do 10.10.1981r.

²⁶ Por. V. Corbo, *La fortezza di Macheronte. Rapporto preliminare della prima campagna di scavo: 8 settembre – 28 ottobre 1978*, "Liber Annus" 29 (1978), s. 49-57.

²⁷ Zob. J. Jaromin, *Macheront - miejsce męczeńskiej śmierci św. Jana Chrzciciela*, w: *Archeologia piątej Ewangelii. Studia poświęcone o. prof. Virgilio Canio Corbo OFM w 100. rocznicę urodzin*, red. Jaromin – Łabuda, Tarnów 2019, s. 121-132.

Podwójna sala wymagała użycia wielu wsporników podtrzymujących strop. Odnaleziono przepiękne mozaiki podłogowe oraz freski na ścianach²⁸. Karta historii franciszkańskich wykopalisk w Macherontie zamyka się wraz ze śmiercią o. Virgilio Corbo, która nastąpiła rankiem 6 grudnia 1991 r.

Złoty okres badań fortyfikacji oraz miasta Macheront nastąpił w 2009 r., kiedy węgierski archeolog Gyözö Vörös podjął pracę w Jordanii wraz z zespołem z węgierskiej misji archeologicznej. Udało się skorygować wiele fałszywych rekonstrukcji archeologicznych oraz w 2019 r. usunąć nowoczesny mur wzniesiony przez franciszkanów, odsłaniając przy tym odrestaurowaną niszę tronową. Węgierski archeolog jest przekonany, że królewski dziedziniec stanowiący nigdyś serce fortecy liczył sobie około 7000 stóp i posiadał *lithostrotos* (gr. Λιθόστρωτος), czyli kamienny chodnik²⁹. Omawiany dziedziniec był nie tylko najbogatszą i największą przestrzenią twierdzy, lecz również jedyną, w której król mógł przyjmować licznie zgromadzonych gości. Z tego właśnie względu dla Heroda Antypasa, twierdza Macheront była symbolem dynastii herodiańskiej i jej spuścizny królewskiej. Co ciekawe, historyczne dane źródłowe przekazane przez Józefa Flawiusza i chrześcijańskiego historyka Euzebiusza z Cezarei (+ 339 po Chr.) pokrywają się z danymi archeologicznymi. Podczas 52 wykopalisk udało się odsłonić kompletny i ufortyfikowany pałac Heroda, pozostałości muru obronnego z wznoszącymi się wokół cytadeli wieżami oraz niedokończoną sztucznie usypaną rampę z czasów oblężenia fortu przez Bassusa z X Legionem Rzymskim. Poza tym archeolodzy odkopali ruiny położonego u stóp góry miasta, odkryli cenne materiały ceramiczne, numizmatyczne oraz epigraficzne, które znajdują się w przekazie Józefa Flawiusza³⁰.

4. Jan Chrzciciel a twierdza Macheront?

Poznając bogatą i dość burzliwą historię twierdzy Macheront nie sposób pominąć faktu, że jest to miejsce ściśle związane z wydarzeniami biblijnymi opisanymi na karach Nowego Testamentu. Można zapytać: jak to możliwe? W Macherontie mieszkało niegdyś aż pięć postaci biblijnych: król Herod Wielki, jego syn Herod Antypas wraz z księżniczką Herodiadą – drugą żoną. Trzeba również wspomnieć o córce Herodiady, Salome oraz o Janie Chrzcicielu, który staje się tu postacią kluczową. Cztery pierwsze osoby mieszkały na terenie twierdzy – rezydencji

²⁸ Por. V. Corbo, S. Loffreda, *Nuove scoperte alla fortezza di Macheronte. Rapporto preliminare alla quarta campagna di scavo: 7 settembre – 10 ottobre 1981*, "Liber Annus" 31 (1981), s. 257-264.

²⁹ Tego typu niszę znamy z opisów ewangelicznych. Pojawia się w kontekście męki Pańskiej m.in. w J 19,13b.

³⁰ Por. G. Vörös, *Restoring Herod's Throne Niche at Machaerus*, "Biblical Archeology Review" 46/5 (2020), s. 31-37.

królewskiej ponad miastem, zaś Jan Chrzciciel najprawdopodobniej odbywał areszt w ufortyfikowanym mieście dolnym³¹.

Najpopularniejszy i najbardziej obszerny zapis męczeńskiej śmierci Jana Chrzciciela znajduje się w Mk 6,17-29. Poza Markiem, krótką wzmiankę o tym wydarzeniu zamieszczają Mt 14,1-12 oraz Łk 3,19-20. Niestety Jan Ewangelista nic nie wspomina o ostatnich chwilach Jana Chrzciciela. Ewangelia przedstawia Jana przede wszystkim jako świadka Chrystusa ukazując go w tym charakterze aż pięć razy³². Poza źródłami biblijnymi najobszerniej relacjonuje o Janie Józef Flawiusz, zaś w ślad za nim idą Pliniusz Starszy oraz Euzebiusz z Cezarei³³.

Na samym początku niezbędne jest przypomnienie relacji Marka oraz okoliczności, w których dzieją się interesujące nas wydarzenia. Jan Chrzciciel publicznie piętnował postawę Heroda Antypasa za to, że król niezgodnie z żydowskim prawem religijnym wziął sobie Herodiadę – żonę swego brata Filipa – jako drugą żonę. Ewangelista wspomina, że Herod *czuł lęk przed Janem, znając go jako męża prawego i świętego, i brał go w obronę* (Mk 6,20a). Okazuje się jednak, że nacisk na króla spowodowany był nienawiścią Herodiady, która nie mogła znieść piętnujących nawoływań proroka. Zapewne sam Herod bojąc się wybuchu niepotrzebnych zamieszek, a co za tym idzie utraty władzy, postanowił uciszyć Jana i *związanego trzymał w więzieniu* (gr. φυλακή³⁴) (Mk 6,17a). Relację Marka uzupełnia nieco ewangelista Łukasz dodając, że Herod był nie tylko karcony przez Jana z powodu Herodiady, lecz również z *powodu innych zbrodni, które popełnił* (Łk 3,19b). Bardzo istotny jest również dodatek Mateusza, od którego dowiadujemy się, że Antypas był skory do pozbycia się Jana Chrzciciela, jednak *bał się ludu, ponieważ miano go [Jana] za proroka* (Mt 14,5). Relacja Mateusza jest zredukowana do minimum, gdyż jej głównym celem zdaje się być wprowadzenie do dalszej narracji księgi, gdzie Jezus objawia siebie jako Mesjasza, Syna Bożego³⁵. Zatem problem Antypasa wynikał z faktu, że łamiąc przepis żydowski nie miał prawa do tzw. lewiratu, ponieważ jego zmarły brat posiadał już potomstwo (Pwt 25,5-10). Józef Flawiusz daje do zrozumienia, że ranga Jana Chrzciciela w społeczeństwie była tak znacząca, iż w mniemaniu niektórych Żydów wojsko Heroda poniosło porażkę z wojnie z Aretasem, królem Persji, gdyż była to kara Boża za postępek Heroda względem Jana Chrzciciela. Herod bowiem nakazał go zabić, *choć był to mąż zacny*. Dlatego

³¹ Por. G. Vörös, *Restoring Herod's Throne Niche at Machaerus*, "Biblical Archeology Review" 46/5 (2020), s. 34.

³² Por. M.S. Wróbel, *Świadectwo Jana Chrzciciela w czwartej Ewangelii*, „Verbum Vitae” 28 (2015), s. 213-233.

³³ Zob. D.A. Carson, R.T. France, *New Bible Commentary*, Leicester 1994, s. 921.

³⁴ Grecki termin φυλακή oznacza tyle co *trzymać straż*, zatem Jan nie tylko przebywał w więzieniu, lecz był również pod stałym nadzorem strażników. W ten sposób Herod chciał mieć pewność uwięzienia niewygodnego proroka.

³⁵ Zob. M. Black, H.H. Rowley, *Peake's Commentary on the Bible*, Hong Kong 1962, s. 786.

zdecydował, że lepiej będzie pozbyć się proroka zanim „za jego przyczyną dojdzie do rozruchów, niż potem wobec nieodwracalnych wydarzeń znaleźć się w trudnym położeniu i żałować błędu”³⁶.

Stosowny moment nadarzył się w dniu wielkiej uczy, którą Herod wyprawił z okazji swoich urodzin. Córka Herodiady tańczyła w pałacowym wirydarzu umilając wieczór zebrany. Taniec Salome spodobał się królowi do tego stopnia, że przysiągł dać księżniczce wszystko o co poprosi, *nawet połowę królestwa* (Mk 6,23b). Dziewczyna przyłoczona nieco obietnicą Antypasa podeszła do swej matki, dla której wybór mógł być tylko jeden - *proś o głowę Jana Chrzciciela* (gr. τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ βαπτίζοντος) (Mk 6,24b).

Z relacji Józefa Flawiusza wynika, że Herod byłby rad ze śmierci Jana, jednak przekaz Ewangelii Marka jasno informuje, że *król bardzo się zasmucił* (gr. Καὶ περίλυπος γενόμενος ὁ βασιλεὺς), gdy usłyszał życzenie Salome (Mk 6,26a). Podobnie pisze Mateusz, że *zasmucił się król* (gr. Καὶ λυπηθεὶς ὁ βασιλεὺς) (Mt 14,9a). Z dalszej relacji wynika, że król Herod z racji przysięgi, którą złożył w obecności zebranych na bankiecie gości, *nie chciał jej [Salome] odmówić* (gr. οὐκ ἠθέλησεν ἀθετῆσαι αὐτήν) (Mk 6,26b). Wyrok niezwłocznie wykonano, nie dając możliwości przeprowadzenia procesu sądowego, by nie doszło zaś do podejrzeń podważających decyzję króla, głowę proroka przyniesiono na misie, którą to przekazano matce Salome³⁷. Ewangelia Marka kończy tę perykopę informacją, że gdy uczniowie Jana Chrzciciela dowiedzieli się o śmierci swego mistrza, przybyli zabrać jego ciało po czym złożyli je w grobie³⁸. W tym miejscu warto wspomnieć, że fragment opisujący tragiczną śmierć Jana jest w pewnym sensie zapowiedzią wydarzeń pasywnych, ponieważ między Jezusem a Janem Chrzcicielem istnieje wiele podobieństw³⁹.

Ważnym pozostaje pytanie, czy istotnie sceny opisane przez ewangelistów mogły mieć miejsce w twierdzy Macheront? Nie brak stwierdzeń, które optują za tym, że nie ma żadnych podstaw, aby wyciągać tak daleko idące wnioski⁴⁰.

³⁶ Zob. J. Flawiusz, *Dawne dzieje Izraela*, Warszawa 2001, s. 792.

³⁷ Zob. W. R. Farmer (red.), *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, Warszawa 2001, s. 1248.

³⁸ Według tradycji grób wraz z relikwiami św. Jana Chrzciciela znajduje się w meczecie Umajjadów w Damaszku w Syrii. Nie brak również świadectw pochodzących z kręgów chrześcijańskich i muzułmańskich, które przekazują tradycję o pochówku Jana Chrzciciela w meczecie Nabi Yahya w palestyńskiej wiosce Sebastia niedaleko Nablus. Jan jest czczony zarówno przez chrześcijan jak i muzułmanów pod imieniem *Yahya*.

³⁹ Zarówno Jan jak i Jezus zostają straceni na rozkaz urzędnika państwowego (Herod/Piłat), również obaj zostają pochowani przez swoich uczniów (Mt 14,12/Łk 23,53-56). W obu przypadkach mamy do czynienia z obawą ludu, który boi się Jezusa i Jana bowiem mają ich za proroków (Mt 14,5/Mt 21,46), Zob. J. Barton, J. Muddiman (red.), *The Oxford Bible Commentary*, Oxford-New York 2001, s. 862.

⁴⁰ Takie stanowisko przedstawia Etienne Nodet w swoim artykule *Machéronte et Jeane-Baptiste*, „Revue Biblique” 121 (2014), s. 267-282.

Na samym początku trzeba zauważyć, że opisy synoptyków zgadzają się z relacją Józefa Flawiusza. Zapewne w ślad za Nowym Testamentem oraz relacją żydowskiego historyka idzie Euzebiusz z Cezarei. W swojej *Historii kościelnej* wspomina, że podejrzenia, wobec Jana Chrzciciela spowodowały, że „Herod go uwięził, posłał do wspomnianej twierdzy Macheront i tam kazał go umieścić” (gr. Ἡρώδου δέσμοις εἰς τὸν Μαχαροῦντα πεμφθεὶς, τὸ προειρημένον φρούριον, ταύτη κτίννυται)⁴¹. Zatem możliwe staje się scalenie przekazu zaproponowanego przez archeologię oraz historię i połączenie ich z przekazem Nowego Testamentu tworząc w ten sposób silną i osadzoną na przekonujących argumentach hybrydę naukową. Jesteśmy w stanie wywnioskować kilka przemawiających argumentów, że miejscem uwięzienia Jana Chrzciciela było dolne miasto Macheront, a dokładnie cysterna pełniąca funkcję zbiornika na wodę. Istnieje kilka wskazówek, które za tym przemawiają. Warto więc zapytać, gdzie dokładnie znajdowało się to miejsce? Oczywiście więzienie mogło znajdować się w obrębie murów twierdzy, dawałoby to pewność, że więzień nie ucieknie oraz że ciągła straż pozbawi go kontaktu z otoczeniem. W zachodnim bastionie pałacu odkopano pomieszczenie z dnem ok. 7 metrów pod posadzką, jednak ze względu na to, że cały kompleks Heroda odpowiadał rozmiarowi przeciętnej rzymskiej willi, wydaje się mało prawdopodobne, aby odkryte pomieszczenie służyło za więzienie lub loch. Poza tym Jan Chrzciciel nie mógłby wówczas kontaktować się ze swoimi uczniami, a wiemy, że posłał dwóch do Jezusa z konkretnym zapytaniem (Mt 11,2)⁴². Zatem wydaje się, że musiał mieć on dostęp do swoich uczniów, którzy ostatecznie po śmierci zabrali ciało Jana Chrzciciela i pochowali w grobie (Mt 14,12; Mk 6,29). Wobec powyższego przytoczone informacje oraz stan wiedzy na temat rozplanowania twierdzy oraz miasta dają wystarczające dowody, że miejscem uwięzienia Jana było dolne miasto Macheront⁴³.

Poza dywagacją na temat miejsca uwięzienia Jana istnieje jeszcze pewna tradycja, która przyjęła się pod koniec XIX w. i stała się podstawą do umiejscowienia więzienia właśnie w cysternie. Podczas pierwszych prac wykopaliskowych na terenie twierdzy Macheront wykonano kilka zdjęć lotniczych. Okazało się, że fotografie z 1953 r. zarejestrowały cysternę z czasów Heroda głęboką na 4-5 m. Podczas wykopalisk prowadzonych przez o. Corbo zagłębienie zasypano, zaś zespół o. Picirillo ponownie je odsłonił w 1992 r. zabezpieczając betonową belką. Tradycję związaną

⁴¹ Zob. Euzebiusz z Cezarei, *Historia kościelna*, Kraków 2013, s. 63, pkt. 6.

⁴² Jan Chrzciciel posyła swoich uczniów do Jezusa z zapytaniem: *Czy Ty jesteś Tym, który ma przyjść, czy też innego mamy oczekiwać?* (Mt 11,3). Dzieje się to w kontekście przejmującej nauki Jezusa i głoszenia Królestwa Bożego.

⁴³ Zob. G. Vörös, *Machaerus I. History, Archeology and Architecture of the Fortified Herodian Royal Palace and City Overlooking the Dead Sea in Transjordan. Final Report of the Excavations and Surveys 1807-2012*, Milano 2013, s. 344.

z przetrzymywaniem Jana Chrzciciela w głębokiej cysternie zapoczątkowały badania H.B. Tristama, który pomimo, że nie odwiedził dolnego miasta, to jednak wysnuł hipotezę o dwóch lochach i domu pełniącym funkcję więzienia. Tak pisał: „Jedna studnia o dużej głębokości, bardzo duża i głęboka podłużna cementowa cysterna, z zachowanym sklepieniem dachu, oraz - co najciekawsze - dwa lochy, z których jeden był przesiąknięty, a jego boki ledwo się wyłamywały, były jedynymi pozostałościami, które wyraźnie mógł określić. [To, że były to lochy], a nie cysterny, widać po braku śladów cementu, który nigdy nie ginie ze ścian starożytnych zbiorników, oraz po małych otworach wciąż widocznych w murze, gdzie niegdyś przymocowane były zszywki z drewna i żelaza. Jeden z nich musiał być z pewnością domem więziennym Jana Chrzciciela”⁴⁴. Wydaje się, że właśnie ten opis stał się inspiracją dla innych autorów nie tylko związanych ze światem nauki. Wśród nich należy wymienić G. Flauberta, autora dzieła *Herodias*. Wspomina on o wizytującym Macheront rzymskim prokonsulu, który znajduje przykrytą kamieniami cysternę pałacową. „Co więc jest tam ukryte? - zapytał prokonsul. Nic - to znaczy tylko człowiek – więzień”⁴⁵. Wśród świadectw badaczy nie brakuje również stanowisk, które nie doceniają w pełni lokalizacji samej twierdzy i miasta⁴⁶, mimo to zgodnie wspominają o cysternie: „Przed wejściem na ostatnie wzgórze, które prowadzi do ruin na płaskowyżu Mkawer, znajduje się duża cysterna, nadal używana przez Beduinów: to Bir Qerabah”⁴⁷. Najbardziej doświadczonym znawcą tematu jest węgierski archeolog G. Vörös, który badając Macheront wysunął kilka argumentów przemawiających za tym, że właśnie ta twierdza była miejscem uwięzienia św. Jana Chrzciciela. Opierając się na wynikach jego badań należy wskazać, że:

- w relacji Józefa Flawiusza, zostaje wymieniony jedynie Macheront, jako miejsce egzekucji dokonanej przez Heroda Antypasa,
- wczesnochrześcijańska tradycja przekazuje zgodną wersję przytoczoną najpierw przez Orygenesusa i Euzebiusza z Cezarei, potem zaś przez Żydów, chrześcijan i Rzymian. Wszyscy oni byli zgodni co do miejsca męczeństwa Jana Chrzciciela z zaznaczeniem, że przekaz ten nie kłóci się z relacją Ewangelii kanonicznych,
- Macheront był jedynym ufortyfikowanym i zarazem wystawnym pałacem na terenach, które przypadły Antypasowi przy podziale ziemi między braćmi.

⁴⁴ Zob. H.B. Tristam, *The Land of Moab: Travels and Discoveries on the East Side of the Dead Sea and the Jordan*, New York 1873, s. 273.

⁴⁵ Zob. G. Vörös, *Machaerus I. History, Archeology and Architecture of the Fortified Herodian Royal Palace and City Overlooking the Dead Sea in Transjordan. Final Report of the Excavations and Surveys 1807-2012*, Milano 2013, s. 345.

⁴⁶ W swoim artykule Abel pisze, że Macheront, którego „prymitywny rdzeń znajdował się dalej na zachód, rozwinął się na płaskowyżu rozciągającym się z południowego wschodu na północny zachód. Jego historia jest nieważna w porównaniu z historią jego akropolu”. Por. F.M. Abel, *Une Croisière Autour de la Mer Morte*, “RBI” 18 (1909), s. 35.

⁴⁷ Por. F.M. Abel, *Une Croisière Autour de la Mer Morte*, “RBI” 18 (1909), s. 386-411.

Wydaje się zatem oczywiste, że to właśnie tam – na koronie Perei – król chciał wyprawić swoje urodziny, gdzie mógł się poszczycić bezpośrednim widokiem na Morze Martwe oraz Jeruzolimę,

- Herod rozwiódł się ze swoją pierwszą żoną - nabatejską księżniczką, córką Aretasa IV, króla Petry. W związku z tym Antypas spodziewał się zemsty ze strony byłego teścia oraz ewentualnego ataku na najbliższą położoną twierdzę – Macheront. Wydaje się, że w tym czasie pałac ze wszystkimi zabudowaniami pełnił szczególną rolę, bowiem w czasie małżeństwa Heroda z córką Aretasa stanowił swego rodzaju poręczenie i zabezpieczenie stosunków sąsiedzkich. Rozwód – rzecz jasna – przyczynił się do zerwania porozumienia oraz strachu Antypasa przez utratą Macherontu,
- ewangelista Marek zaznacza, że Herod wyprawił ucztę urodzinową *swym dostojnikom, dowódcom wojskowym i osobom znakomitym w Galilei* (Mk 6,21). Odniesienie się do *znakomitych osób w Galilei* (gr. τοῖς πρώτοις τῆς Γαλιλαίας) jest zdaniem G. Vörösa wzmianką o Perei, której „stolicą” był Macheront. Brak w tekście wzmianki o delegacji z Petry mógłby posłużyć jako silny argument dla tych, którzy urodzinowy bankiet Antypasa chcą lokalizować w Tyberiadzie lub Galilei,
- Jan Chrzciciel działał w Betanii, *na drugim brzegu Jordanu* (J 1,28). Jest to miejsce oddalone od Macherontu ok. 30 km. Żadna z Ewangelii nie wspomina o działalności Jana w Galilei, podobnie nie ma takiej informacji u Flawiusza. Gdyby Jan miał być więziony w Galilei lub Tyberiadzie, sprzeciwiałoby się to przekazowi Ewangelii kanonicznych. Poza tym Herodiada zażądała natychmiast głowy Jana Chrzciciela (Mk 25-28) i od razu ją otrzymała. Warto też zauważyć, że Józef Flawiusz opisuje Macheront nie tylko jako miejsce uwięzienia Jana, ale również jego egzekucji,
- zarówno badania archeologiczne jak i historyczne potwierdziły relację ewangelistów oraz Józefa Flawiusza. Macheront był rzeczywiście wspaniałym pałacem oraz twierdzą obronną. Wobec powyższego był jedynym miejscem, które spełniało warunki do wyprawienia tragicznych urodzin króla, opisanych w Ewangeliach synoptycznych⁴⁸.

Mimo tak przekonujących argumentów nie brak również sceptycznych stanowisk w kwestii Jana Chrzciciela i jego ostatnich chwil w Macheronie. W sposób szczególnie sceptyczny jest stanowisko francuskiego dominikanina z Ecole Biblique, Etienne Nodeta. W swoim artykule *Macheronte et Jean-Baptiste* w pierwszej kolejności zwraca uwagę na fakt, że Józef Flawiusz przekazuje informacje o Janie,

⁴⁸ Zob. G. Vörös, *Machaerus I. History, Archeology and Architecture of the Fortified Herodian Royal Palace and City Overlooking the Dead Sea in Transjordan. Final Report of the Excavations and Surveys 1807-2012*, Milano 2013, s. 348-250.

które nie są ze sobą spójne, zwłaszcza w kwestii chronologii. W *Dawnych dziejach Izraela* umieszczono – zdaniem Nodeta – długi i słabo udokumentowany fragment o Janie Chrzcicielu, który znajduje się po wzmiance o porażce jaką Antypas poniósł w walce z Nabatejczykami. Relacje te zbiegają się z kryzysem małżeńskim Heroda i rozwodzie z córką króla Petry, Aretasa IV. Dominikanin dostrzega również używanie czasu terażniejszego – typowe u Flawiusza – i pominięcie ważnej wzmianki o dacie dokonanej przez Heroda egzekucji. Zdaniem Nodeta jest to wyraźna sugestia, że śmierć Jana Chrzciciela mogła nastąpić, zanim Antypas poniósł klęskę w wojnie z Nabatejczykami. Słowiańska wersja *Dawnej historii Izraela*, która pochodzi z greki wspomina o wojnie między Herodem a Nabatejczykami, która dzieliła się na dwie części, co więcej nie ma w niej wzmianek ani o Janie Chrzcicielu, ani nawet o Jezusie⁴⁹.

Badania archeologiczne potwierdziły, że po zburzeniu Macherontu przez Rzymian wzgórze nie zostało już nigdy zamieszkane. Pomimo, że tradycje chrześcijańska i muzułmańska utożsamiają pochówek św. Jana z meczetem Nabi Yahya w miejscowości Sebastia, gdzie czci się grób nowotestamentowego proroka, to jednak pamięć o Jego męczeństwie pozostała również żywa w Transjordanii, w wiosce Mekawer. Sama nazwa miejscowości *Mekawer* jest zarabizowaną formą greckiego *Machairos* (gr. Μάχαιρος). Co ciekawe, w czasach bizantyjskich używano również nazwy *Machaberos*⁵⁰.

Pomimo, że wzgórze Macheront wraz z twierdzą i dolnym miastem nie są dziś celem pielgrzymek religijnych, to nie można wykluczyć, że w średniowieczu sytuacja była inna. Wykopaliska prowadzone przez o. Piccirillo odsłoniły w centrum dolnego miasta trzynawowy kościół biskupa Malechiosa. Posadzkę odnalezionej świątyni wyłożono mozaikami w VII w, zaś w bocznym pomieszczeniu odnaleziono odlany z brązu krzyż. Co więcej, na północ od kościoła odnaleziono zabudowania eklezjalne, które stanowiły część większego kompleksu sakralnego⁵¹.

Podsumowanie

Podsumowując można stwierdzić, że historia twierdzy Macheront jest niezwykle bogata. Losy wielokrotnie burzonego kompleksu splatają się nieco z dziejami Świątyni Jerozolimskiej. Choć biblijne przekazy Nowego Testamentu nie podają konkretów lokalizacyjnych co do śmierci Jana Chrzciciela, to jednak literatura pozabiblijna i historyczna zdają się mieć dużo więcej do powiedzenia.

⁴⁹ Por. E. Nodet, *Macheronte et Jeane-Baptiste*, "Revue Biblique" 121 (2014), s. 267-282.

⁵⁰ Zob. M.B. Arndt, *Macheront - miejsce męczeństwa św. Jana Chrzciciela*, w: *Deus meus et omnia. Księga pamiątkowa ku czci o. prof. Hugolina Langkammera OFM*, red. M.S. Wróbel, Lublin 2005, s. 55.

⁵¹ Zob. M. Piccirillo, *The Mosaics of Jordan*, Amman 1993, s. 246.

Wykopaliska archeologiczne świadczą z dużą dozą prawdopodobieństwa, a w opinii niektórych, nawet z pewnością, że kompleks Macheront w zachodniej Jordanii był świadkiem tragicznej śmierci nowotestamentowego proroka – poprzednika Jezusa Chrystusa. Nie dysponujemy świadectwami, które potwierdzałyby ruch pielgrzymkowy do Macherontu. Nie ma też dowodów na rozwijający się w tym miejscu kult Jana Chrzciciela, choć *Dawne dzieje Izraela* Józefa Flawiusza, które po raz pierwszy ukazały się na przełomie 93/94 r. po Chr. w języku greckim, od początku wspominają Macheront jako miejsce męczeństwa Jana Chrzciciela. Mimo, że opinii jest wiele, to bez wątplenia twierdza Macheront stanowi ważny punkt na mapie biblijnej, archeologicznej oraz historycznej.

Literatura

- Abel, F.M., *Une Croisiere Autour de la Mer Morte*, "Review Biblique" 18 (1909), s. 386-411.
- Arndt, M.B., *Macheront - miejsce męczeństwa św. Jana Chrzciciela*, w: *Deus meus et omnia. Księga pamiątkowa ku czci o. prof. Hugolina Langkammera OFM*, red. M.S. Wróbel, Lublin 2005.
- Barton, J., Muddiman, J., (red.), *The Oxford Bible Commentary*, Oxford-New York 2001.
- Black, M., Rowley, H.H., *Peake's Commentary on the Bible*, Hong Kong 1962.
- Carson, D.A., France, R.T., *New Bible Commentary*, Leicester 1994.
- Corbo, V., *La fortezza di Macheronte. Rapporto preliminare della prima campagna di scavo: 8 settembre – 28 ottobre 1978*, „Liber Annus“ 29 (1978), s. 49-57.
- Corbo, V., Loffreda, S., *Nuove scoperte alla fortezza di Macheronte. Rapporto preliminare alla quarta campagna di scavo: 7 settembre – 10 ottobre 1981*, „Liber Annus“ 31 (1981), s. 257-264.
- Euzebiusz z Cezarei, *Historia kościelna*, Kraków 2013.
- Farmer, W.R., (red.), *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, Warszawa 2001.
- Flawiusz, J., *Wojna żydowska*, Warszawa 2016.
- Grant, M., *Herod Wielki*, Warszawa 2000.
- Jaromin, J., *Macheront - miejsce męczeńskiej śmierci św. Jana Chrzciciela*, w: *Archeologia piątej Ewangelii. Studia poświęcone o. prof. Virgilio Canio Corbo OFM w 100. rocznicę urodzin*, red. Jaromin – Łabuda, Tarnów 2019.
- Klinkowski, J., *Herod Wielki i jego epoka*, Wrocław 2007.
- Lankester Harding, G., *The Antiquities of Jordan*, Guildford and London 1959.
- Linsenbarth A. (red.), *Atlas biblijny*, Warszawa-Pelplin 2018.
- Nodet, E., *Macheronte et Jeane-Baptiste*, „Revue Biblique“ 121 (2014), s. 267-282.
- Piccirillo, M., *The Mosaics of Jordan*, Amman 1993.
- Shanks, H., (red.), *Starożytny Izrael. Od Abrahama do zburzenia Świątyni Jerozolimskiej przez Rzymian*, Warszawa 2018.
- Stojanowicz, P., *Herod Wieki - wielki budowniczy*, Wrocław 2008.
- Tristram, H.B., *The Land of Moab: Travels and Discoveries on the East Side of the Dead Sea and the Jordan*, New York 1873.
- Vörös, G., *Machaerus I. History, Archeology and Architecture of the Fortified Herodian Royal Palace and City Overlooking the Dead Sea in Transjordan. Final Report of the Excavations and Surveys 1807-2012*, Milano 2013.
- Vörös, G., *Machaerus Through the Ages*, <https://www.biblicalarchaeology.org/issue/machaerus-through-the-ages/> [07.07.2021].

- Vörös, G., *Machaerus: A Place-Fortress with Multiple Mkva 'ot*, „Biblical Archeology Review” 43/4 (2017), s. 30-39, 60.
- Vörös, G., *Machaerus: Excavations and Surveys 2009-2012*, „Shaj” XII (2012), s. 529-542.
- Vörös, G., *Machaerus: Where Salome Danced and John the Baptist was Beheaded*, „Biblical Archeology Review” 38/5 (2012), s. 30-41, 68.
- Vörös, G., *Restoring Herod's Throne Niche at Machaerus*, „Biblical Archeology Review” 46/5 (2020) 31-37.
- Wróbel, M.S., *Świadectwo Jana Chrzciciela w czwartej Ewangelii*, „Verbum Vitae” 28 (2015), s. 213-233.
- Yadin, Y., *Masada: Herod's Fortress and the Zealot's Last Stand*, Jerusalem 1966.